

Ioana COSTA | **File dintr-o *Odisee* de basm**
 (Universitatea din București)

Abstract: (*Odyssey, a Fairytale*). The Romanian culture includes relatively numerous translations of the Homeric epic poems: considering only the *Odyssey*, there are to be noticed no less than five memorable translations, in wide-ranging approaches, regarding prosody and vocabulary. In an attempt to examine them transversally, we present the episodes that register sentiments of fear, both of masculine and feminine characters, with a special attention toward the incomplete *Odyssey* (I-XII) published in 1929 by Cezar Papacostea.

Keywords: *Odyssey*, translation, Cezar Papacostea, fairytale, fear

Rezumat: Cultura română cunoaște relativ multe traduceri ale epopeilor homerice: pentru a ne limita la *Odiseea*, observăm prezența a cinci traduceri memorabile, într-o semnificativă varietate de abordări prozodice și lexicale. Într-o încercare de cercetare transversală, urmăm episoadele care înregistrează manifestări ale sentimentelor de frică, la personaje masculine și feminine, cu o atenție aparte asupra jumătății de *Odisee* (c. I-XII) din 1929 (Cezar Papacostea).

Cuvinte-cheie: *Odiseea*, traducere, Cezar Papacostea, basm, frică

Variantele românești ale *Odiseei* homerice sînt deopotrivă numeroase și felurite, nu doar în opțiunile lexicale – firesc diferite de la un traducător la altul –, ci și ca modalitate de abordare frontală: proză și versuri, în endecasilabi iambici, în octave rimate, în hexametri.

Într-o rapidă evaluare cantitativă, constatăm că în volumul, apărut în 1974, *Clasicii antici în România*, Nicolae Lascu înscrie în capitolul „Homer” 206 titluri (pozițiile 800-1005): dintre acestea, 94 erau transpuneri românești (integrale sau, mult mai frecvent, parțiale) ale *Odiseei*. Limitîndu-ne la traducerile de dincoace de anul 1900, dar adugînd (față de lista din 1974) traducerea integrală a profesorului Dan Slușanșchi, numărăm nu mai puțin de cinci texte memorabile, pe care prezentarea cronologică le înscriem cu dificultate. Dificultatea rezidă în decalajul dintre munca autorului-traducător și evenimentul tipografic care i-a urmat, uneori la o distanță temporală însemnată. Traducerile fiind abia din momentul în care intră în circuitul cultural, aadar cronologia *Odiseilor* românești nu poate fi alta decît a edițiilor respective. Jaloanele acestei cronologii sînt următoarele: în 1924 apare traducerea în endecasilabi a lui George Murnu (din care apar rusești fragmente în 1906 și, mai înainte, episoade în metru original), revizuit de autor în 1940; în 1935, traducerea în proză a lui Eugen Lovinescu, începută prin 1917; traducerea în iambi rimate a lui George Coșbuc a fost tipărită în 1966 (se afla în lucru în 1918, anul morții poetului); lista se încheie cu cea în hexametri a lui Dan Slușanșchi, apărută în 1997, retipărită în 2009 (la Editura Paideia) și reeditată în 2012 (la Editura Humanitas). Între ele, se află jumătatea de *Odisee* a lui Cezar Papacostea, apărută în 1929 (precedată de apariții în periodice începînd cu anul 1910) ca prima încercare extinsă de asumare a hexametrelor dactilice. *Odiseea* publicată în 1929 a rămas vreme de aproape aptezeci de ani o tentativă singulară de a pune cuvintele limbii noastre în curgerea dactilică a primelor douăsprezece cînturi ce-l aveau ca erou pe regele Itac.

Traducerile au cunoscut (dincolo de retipiriri) editări și reeditări semnificative în plan filologic. Spre deosebire de toate celelalte, traducerea lui Cezar Papacostea a fost doar retipărit și modificată în 1946. Trebuie să remarcăm însă, în legătură cu această jumătate de *Odisee*, că o putem numi nedesvârșită doar în sensul etimologic al termenului („nedus la cap”): este desvârșită în fiecare vers și în fiecare „rapsodie”, două sprezece la număr. Melodia apartine acestei traduceri nu înseamnă doar de ritmul aparent străin al versurilor, ci vine din împrăștierea în zona firească a poveștii homerice prin vorbele și personajele basmului românesc: zeii ei sînt zâne, regi sînt crai, iar dativul etic, folosit dintr-o nevoie lăuntrică, ce nu se reduce la necesitățile metrice, ne încâlzește cu amintirea poveștilor iubite.

Pentru a avea prilejul de a pune alături traducerile românești ale *Odiseei*, am ales o singură fațetă: manifestările spaimei. Spaimele homerice sînt puternice, viguroase, chiar dacă nu pot fi definite ca strict virile. Mai mult decît atât, ne găsim în fața tentației facile de a vedea spaimele eroilor homerici în ierogamă și ca slăbiciuni, ca aspecte ale unui comportament mai degrabă feminin. Vom enumera mai departe cîteva episoade de acest fel, pentru a reveni apoi la personajele feminine care se confruntă cu momente înfricoșătoare și se comportă firesc (*id est*: cu manifestări de teamă care rămîn în coordonate recognoscibile în plan general uman), părăsindu-le nealterate trăsăturile personalității cu care le-a înzestrat Homer.

Vom face însă o delimitare a corpusului pe care l-am analizat. Nu este vorba aici doar de reducerea textelor homerice la segmentul odiseic. Am urmărit echivalențele românești ale pasajelor homerice și, tocmai de aceea, am redus la jumătate parcursul odiseic, pentru a ne putea apropia cum se cuvine de traducerea, pe nedrept uitată vreme de prea multe decenii, a lui Cezar Papacostea.

Spaimele lui Odiseu sînt numeroase, pe măsura aventurilor pe care le înfruntă. Unele sînt firești, justificate, altele sînt fantezmatice, izvorîte doar din neîncrederea cu care ajunge să întîmpine chiar gesturile de bun voievoz. Într-unul din următoarele categorii reacții ale lui în momentul în care nimfa Calipso îi dezlegă, promiindu-i chiar să îl ajute în pregătirea de plecare din insula Ogiția. După apte ani în care eroul fusese înținat pe loc împotriva voinței sale, Odiseu avea bune temeiuri să primească bucuria vestea, venit ca din senin, a îngerului de a pleca înspre casă. „Zîna zînelor”, cum este numit nimfa de Cezar Papacostea¹, fusese la rîndul său silit să acționeze împotriva propriei voințe, pentru a se supune hotărîrii zeilor olimpici, al căror mesager era Hermes. Calipso s-a pus împotriva poruncii doar pe durata răsunsului dat lui Hermes, trecînd rapid de la tonul de revoltă („Zeilor, răzbiți voi, mai geloși decît orice faptură!...”, vv. 5.117), la pilda împlinirii similare („Neîndurați-vă arta și a zeilor care pe faclă / Îndrăgosti un bărbat muritor, și-l înu de tovară”, v. 5. 118-119) care o auză alături de alte zeițe ce iubiseră oameni („Astfel a i fost și cînd blînda-Aurora iubit pe Orion”, v. 5.120, „Astfel a i fost și cînd zîna cu plete frumoase Demeter/ Inimii sale-ascultînd a cuprins pe Iasion în brațe”, vv. 5. 124-125), la o pledoarie pentru dreptul adevărat pe Odiseu („Doar eu însă mi l-am fost mîntuit de la moarte, din valuri”, v. 5.128), aducîndu-i în sprijin inconsecvența zeilor olimpici, care acum vor să-i redea libertatea lui Odiseu, după ce tot ei fuseseră gata să-l piardă („pe o luntre zdrobită de trăsnetul marelui Zeus/ Greu răzbiți pe roșcatul întins al apelor mării”, vv. 5.129-130) și devotamentul cu care îl îngrijise („Eu l-am primit iubitoare și l-am ospitat bucuroasă / Ba... și-a fi dat tinere ea nestins ori chiar nemurirea”, vv. 5.133-134); se

¹Toate trimiterile care urmează sînt la traducerea lui Cezar Papacostea. În ediția din 1929 versurile nu sînt numerotate; ele existau însă în formă (și numerotarea) de aici în ediția apărută la Editura Muzeul Literaturii Române, în 2013.

resemnează în fața voinței implacabile a zeului de care toți se tem („Vai înșă ! Nimeni din ceilalți zei nu poate să înfrunte/ Pe furtunatecul Zeus, ori voia să-și zădărnicească”, vv. 5.133-134), mai face o încercare, ar tîndu-și neputința de a-l trimite în siguranță acasă („N-am nicio luntre gătită și n-am un vâslă ca să-l duc / Ori să-mi-l cîlzească pe largile spete-ale mării” vv. 5.139-140) și încheie cu o dorință de femeie îndrăgostit: „Doar cu sfatul a vrea să-l ajut și să nu-i fiu ascuns / Numai să-ajung, biet, fără primejdii în arastră bun”, vv. 5. 141-142). Neîncrederea lui Odiseu, formulată în versurile imediat următoare, este cu atât mai mult pusă în lumină, flankată de acest răspuns al nimfei către Hermes și vorbele ei înduioșate, cu o nuanță de admirație pentru omul care ruina bună voința zeilor și provoacă suspiciune. Auzind-o pe Calipso că rostește cuvinte neașteptate, oricît de mult dorite – „ești liber” (v. 5.159) –, Odiseu are o reacție pe care numai îndelunga lui înfruntare cu toanele și viclenia zeilor o poate justifica: „spaima-l cuprinde pe mult încercatu-Odyseus” (v. 5. 169). Schimbul de replici dintre cele două personaje este dens. Odiseu își spune răspicată gîndul: zeii așă întinde desigur o cursă („Altceva, nu înturnarea-mi urzești tu acum, zei”, v. 5.171), căci marea este întotdeauna primejdioasă, chiar pentru cei sprijiniți de zeul cel mare, așa cum bine ție prigonitorul de Poseidon („valuri, nestăpînite de oameni./ Nici cînd vînt al lui Zeus își mînuie voios de la spate”, v. 5.173-174); el va porni din nou pe mare doar dacă înfruntarea va fi dreaptă, iar nu o viclenie divină: pentru această cere jur mîntul cel mare, pe apele Styxului (vv. 5. 175-177). Răspunsul feminin la spaima eroului este de o caldă duioșie: „zîna-ntră zîna în rîs hohoti deodată / L-a mîngîiat cu o mîna, pe numele-i a zis și-i răspunse” (vv. 5.178-179); vorbele și le încheie cu mîrturisirea unei iubiri din care lipsește orice preferență: „Eu îți vorbesc cu un gînd din cele mai bune, pe care/ Înșă mi, de-ar fi să-ajung la nevoi, l-a avea pentru mine./ Că doar nu-s o haină la suflet, și inima-n mine/ Nu este tare ca fierul, ci este miloasă și bună.” (vv. 5.186-189).

Fără de acest episod al unui fior de spaimă îndoielnic, justificat în linia încercărilor la care fusese supus eroul, dar fără temei în situația concretă, toate celelalte spaime care îl încercă în situații terifiante plesc prin nota previzibilă. Frica animalică din pețera lui Polifem sau în preajma Skylei ori în furtunile de pe mare, chiar spaima lui Euriloh care, trezit brusc din somn, a alunecat de pe acoperișul vrăjitoarei Circe pierzîndu-și viața, frica muritorului ajuns (în viață fiind) pe tîrîmul morților – sînt pe de-a-ntreregul omenești. Scena jertfei neprimite de pe insula zeului Soare („Pielea pe jos se țîra, iar carnea cea crudă și friptă / Chiar din frigarea mugea, cum muge te un bou în viață”, vv. 12.435-436) este poate apogeul episoadelor terifiante din călătoria prea lungă a lui Odiseu, fiind deopotrivă semnul sfîrșitului pentru toți tovarășii lui, un semn cu atât mai crîncen cu cît este pe deplin în eles de erou (și numai de el).

Femeile nu au de înfruntat primejdii pe meleaguri ori chiar tîrîmuri străine, cărbăria. Ele stau acasă, dar nu sînt defel la adpost de spaime. Spaimele lor sînt poate chiar mai intense, multiplicată de o teamă care cel mai adesea nu e pentru sine, ci pentru cei dragi. Emblematică este reacția Penelopei la aflarea primejdiei de moarte în care se află fiul ei. Ostenit de așteptarea încordată a întoarcerii lui Odiseu, asaltat de pe یتori, încercînd să stăpînească o gospodărie în care nimic nu mai părăsă fie firesc, ea este neatentă la frumusețțile lui Telemah, ajuns la vîrsta incertă a trecerii de la adolescență la maturitate, dornic să își asume rolul de bărbat în casă, protegitor și chiar autoritar cu mama sa. Penelopa pare să îi accepte noul statut, dar totul este încă neașteptat. Acum află ea, de la Medon, că fiului ei i se pregătește cu viclenie moartea (vv. 4.689-691 „Altele înșă mai mari și mai grele-au urzit pe یتorii./ Au hotărît: Telemah să ne fie străpuns de o lance”).

Primejdia o afl deodat cu vestea, uluitoare pentru ea, c Telemah nu era acas , ci plecase în c utarea unor urme ale tat lui s u. Reac ia Penelopei are toate elementele durerii materne: sfî ierea inimii („inima ei [...] în dou -i se taie”, v. 4.694), senza ia de c dere din picioare „genunchii în dou -i se taie”, v. 4.694), pierderea glasului („Mut -a r mas îndelung” v. 4.695), lacrimi („ochii se umplu de lacrimi”, v. 4.695), suspinul care îi anuleaz capacitatea de a vorbi („Glasul îi e n bu it de suspinuri”, v. 4.696). Are nevoie de timp pentru a- i aduna din nou puterile – o face îns , punînd întreb ri precise, segmentate de lamenta ii, pentru c merge la sursa durerii: de ce a plecat Telemah? Este primul ei gînd, ra ional, c ruia îi urmeaz , la fel de logic, evaluarea c l toriei, în care primejdiile par cu mult mai mari decît ipotetica reu it , în cele dou componente ale sale: ve ti despre tat i, nu mai pu in, revenirea în siguran a lui Telemah („Spune-mi de ce a plecat i fecioru-mi acuma?/ Ce trebuin era s se duc pe luntrea cea iute,/ Luntrea... calul de ap cu care-omenirea str bate/ Nesfâr itele umede drumuri în spatele m rii?”, vv. 4.698-701). Spaima cea mare a Penelopei este îndrept it i multiplicat , c ci anii în care î i a teptase so ul p reau s devin acum i mai negri, cu amîndoi cei dragi pleca i parc f r întoarcere. Durerea Penelopei este „sfî ietoare” („Sfî ietoare durere cuprinde pe Penelopeia” v. 4. 708) iar manifest rile sînt pe m sur , pentru c ea nu se a az pe un scaun („din cîte erau în odaie”, v. 4.709), ci se arunc pe jos i nu oriunde, ci pe prag, ba chiar pe pragul od ii de nunt („se trînte te pe pragul din u a od ii de nunt ”, v. 4.710), iar c derea este amplificat din nou de lacrimi, reflectate ca de ecouri în lacrimile înso itoarelor ei („ i izbucne te în plîns... iar în juru-i femeile toate/ Tinere i mai b trîne-ncepur s plîng cu dînsa”, vv. 4.711-712). Cea care o alin este d daca, ce se sim ea vinovat pentru c t inuise plecarea fiului, legat cum era de jur mînt („Scumpa mea nimf ! Ucide-m -ndat cu groaznica lance/ Ori m mai las -n via , dar nu pot s tac mai departe./ Toate tiutu-le-am eu, i din toate i-am dat pentru cale./ Tot ce-mi ceruse: i vinuri gustoase i multe merinde./ El îns-atuncea m-a pus ca s -i jur jur mîntul cel mare/ Cum c tu nu vei afla înainte de dou spre’ce zile./ F r’numai dac -ntrebînd n-ai afla de la altul aceasta...”, vv. 4.735-741). Taina izvora din grija filial pentru mama iubit , grij dublat acum de d dac („N-a vrut s -i vat mi tu gînga a fa cu plîns i lacrimi”, v. 4.742). Remediul durerii, în vremurile homerice, ne este familiar: o baie relaxant i ve minte schimbate („du-te mai bine f baie i ia- i alte haine”, v. 4.743), la care se adaug rug ciunea („Roag -te-Atenei, fecioarei fulger torului Zeus./ Numai aceasta e-n stare s -l scape din ghearele mor ii”, v. 4.745-746). Sfaturile i-au priit Penelopei, care poate într-un tîrziu s î i adune puterile i s se întoarc în palat, renun înd la nevoia de singur tate („Astfel zicea i pe dat - i uita de durere regina./ Merge de face o baie, i-mbrac mai bune ve minte./ Apoi se suie-n palat înso it de slugile toate”, vv. 4.752-753).

Lacrimile nu îi lipsesc nici lui Odiseu – sînt abundente la curtea feacilor, cînd, la ad post de primejdiile m rii i ale f pturilor crude pe care le întîlnise, ascult cu jale cîntarea aedului i are, explicit în compara ia homeric , o jale de dimensiuni feminine („Biruitoar Odysseus, ajutîndu-l i Pallas Atena./ Astea cînta renumitul aed... Odysseus se topise./ Lacrimi iroaie-i curgeau umezindu-i obrazii cei rumeni./ Cum î ijele te femeia b rbatul ce-i este în floare/ Cînd el se lupt s - i apere patria sa i copiii;/ Cum ea s-arunc pe dînsul de-l vede c -i gata s cad / Sub lovituri înaintea ora ului s u i armatei,/ Crîncen lupt luptînd ca s -i scape de-o zi nemiloas ;/ Cum ea, v zînd c se zbcium -n ghearele mor ii grozave./ Cade pe el i-l boce te duios, iar du manul în spate/ D lovituri i la ceaf i-n umeri, i-l duce-n robie./ Chinul i nenocirea-a teptîndu-i de-acuma în via ;/ Cum s-ofilesc apoi jalnic de plîns obr jorii cei tineri./ Astfel v rsa Odysseus din gene iroaie de

lacrimi.” vv. 8.526-538). Tabloul zugr vit de Homer are în centru, cu subtile semnifica ii, durerea unei femei: imaginea vine s contrabalanseze st pînirea de sine a Nausica i care, singura dintre fetele aflate pe malul rîului, cu rufele întinse pe iarb la uscat, st neclintit la apari ia însp imînt toare a naufragiatului, sl bit de mare i fioros ca o s lb ticiune încol it : „Numai copila lui Alkinoos a stat îndr znea / (C ci îi s dise în suflet curajul Atena ea îns i, / i-i izgoni din toat fiin a s mîn a de team),/ Singur -îi stete în fa ...” (vv. 6.145-148).

Odiseu plînge, Nausicaa e neînfricat , Penelopa este zdruncinat , dar î i recap t cump tul cu demnitate regeasc : varianta feminin a spaimelor din *Odiseea* nu se deosebe te fundamental de manifest rile masculine. Sînt aici spaima omene ti sau, poate, sînt spaima a a cum le-a în eles un rapsod.

Bibliografie²

George Murnu.

Odisea. [Bucure ti], Cultura Na ional , s.a. [1924].

Odisea. Bucure ti, Cugetarea - Georgescu Delafraș, s.a. [1940].

Odiseea. Studiu introductiv i comentarii de D. M. Pippidi, Bucure ti, Editura de Stat pentru Literatur i Art , 1956.

Odiseea. Studiu introductiv i note de D. M. Pippidi. Edi ie definitiv . Bucure ti, Editura Univers, 1971.

Odiseea. Studiu introductiv i note de Adrian Pîrvulescu, Bucure ti, Editura Univers, 1979.

Cezar Papacostea. C r ile I-XII.

Odyseia. Bucure ti, Cartea Romîneasc , 1929.

Odyseia. [Bucure ti], Casa coalelor, s.a. [1944].

Odyseia I-XII, traducere de Cezar Papacostea (1929), introducere, not asupra edi iei, note i indice de Ioana Costa, Bucure ti, Editura Muzeul Literaturii Romîne, 2013.

Eugen Lovinescu.

Odisea. Bucure ti, Funda ia pentru Literatur i Art „Regele Carol II”, 1935.

Odisea. Edi ia a doua, Bucure ti, Funda ia pentru Literatur i Art „Regele Carol II”, 1936.

Odisea. Edi ia a treia, Bucure ti, Funda ia pentru Literatur i Art „Regele Carol II”, 1946.

Odyseia. [Bucure ti], Editura Tineretului [revizuit de Traian Costa], 1955.

Odiseea. Text rev zut i note de Traian Costa. Studiu introductiv i indice de Mihail Nasta, [Bucure ti], Editura pentru Literatur , 1963.

Odiseea. Text rev zut i note de Traian Costa. Prefa de Venera Antonescu. 2 volume (c r ile I-XII; XIII-XXIV), [Bucure ti], Editura Tineretului, s.a. [1966].

Odiseea. Postfa de Traian Diaconescu, Bucure ti, Editura Saeculum I.O., Editura Vestala, 1995.

George Co buc.

Odiseea. Edi ie îngrijit de I. Sfetea i t. Cazimir, prefa de t. Cazimir. Bucure ti: Editura pentru Literatur . 2 volume (c r ile I-XII; XIII-XXIV), 1966.

Dan Slu anschi.

Odyseia. Bucure ti, Editura Paideia, 1998.

Odyseia. Edi ia a doua. Bucure ti, Editura Paideia, 2009.

Odyseia. Tradus în hexametri, cu o postfa , bibliografie i indici de Dan Slu anschi i ilustrat de Alexandru R dvan [revizui i complet ri de Octavian Gordon i Francisca B lt ceanu]. Bucure ti, Editura Humanitas, 2012.

² Înseriem aici traducerile romîne ti men ionate în articol, ordonate cronologic (dup anul primei edi ii), grupate în func ie de traduc tor, sub titlul edi iei respective.